

Wilde flora en natuurontwikkeling in Flevoland*

Piet Bremer (Roelingsbeek 1, 8033 BM Zwolle)

Natuurontwikkeling in het verleden

Na het droogvallen van de Noordoostpolder (1941/42) ontstond een uitgestrekt moerasgebied. Tijdens de inrichting werd op de Rotterdamse Hoek een plasje aangelegd bedoeld als rustgebied voor eenden. Pas bij de inrichting van Oostelijk Flevoland werd vanaf 1965 natuurontwikkeling op grotere schaal toegepast. In deze polder werden zeven natuurgebieden aangelegd. Waterhuishoudkundige ingrepen waren hierbij uitgangspunt; dijkjes werden aangelegd en het waterpeil kunstmatig opgevoerd met dammen en stuwen, wat leidde tot de ontwikkeling van natte rietlanden (Kamperhoek, Harderbroek) of natte graslanden (Kievitslanden, Ellerslenk). Alleen laatstgenoemde gebied kreeg een botanische doelstelling. Afwijkend was de aanleg in 1970 van een heggenlandschap midden in Oostelijk Flevoland (Wildwallen). In Zuidelijk Flevoland zijn Oostvaarders- en Lepelaarsplassen als grote natuurbouwprojecten te beschouwen gezien hun kunstmatig peilbeheer. In de Oostvaardersplassen is dit karakter versterkt door o.a. aanleg van natte graslanden en het voeren van een cyclisch peilbeheer waardoor de successie in 1987 weer opnieuw kon beginnen.¹ Kleinschaliger is natuurbouw in de stadsrand van Almere toegepast (o.a. Kromslootpark).² In beide Flevopolders is op plaatsen met ondiep gelegen pleistoceen zand de kleiige bovengrond verwijderd (Knarbos, Hulkesteinse bos).

Naast de in totaal 14 bestaande natuurontwikkelingsgebieden zijn langs de randmeren over 33 km voorlanden opgespoten. Hoewel met een recreatieve doelstelling is hiermee, met name in Zuidelijk Flevoland een groot natuurgebied gecreëerd. Deze niet-bewuste natuurontwikkeling heeft ook betrekking op het ontstaan van verschillende kleine natuurgebieden door depôtvorming of zandwinning. Kleinschaliger is natuurontwikkeling met aanleg van natuurvriendelijke oevers, plasbermen en laagten langs vaarten en tochten^{3 4} en de aanleg van poelen. Tot nu toe zijn in Flevoland, met name de laatste vijf jaar, verdeeld over 17 locaties meer dan 30 poelen aangelegd.

De huidige natuurontwikkeling

Natuurontwikkeling vindt in Flevoland langs drie lijnen plaats. Rijkswaterstaat, directie Flevoland (voorheen Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders) beëindigt haar werk op 1 januari 1997. Voor deze datum wordt natuurontwikkeling afgerond in het Horsterwold (ontwikkeling van stille kern)⁵ en in en bij de Lepelaarsplassen. De tweede lijn betreft het relatienota/natuurontwikkelingsbeleid via rijk en provincie in het kader van het Natuurbeleidsplan. Flevoland is voor de tweede fase 2075 ha relatienota- en natuurontwikkelingsgebied toegekend. De globale begrenzing voor Oostelijk en Zuidelijk Flevoland betreft meer dan 1100 ha.⁶ Voorbeelden van in de

*) De gegevens waarop deze samenvatting is gebaseerd zijn mede afkomstig van A. Smit en H.J. Drost.

eerste fase begrensde gebieden zijn o.a. Greppelveld en Schokland. De derde lijn betreft maatregelen die worden uitgevoerd door de natuurbeschermingsorganisaties en waterbeheerders. Het gaat vooral om de aanleg van poelen en natuurvriendelijke oevers langs vaarten, tochten en infiltratiesloten. In Flevoland ontbreekt een provinciale uitwerking van de Ecologische Hoofdstuctuur. Hierdoor is natuurontwikkeling niet mogelijk in een aantal potentieel geschikte gebieden (o.a. omgeving Lelystad).⁷

Wilde flora

In gebieden waar pleistoceen zand is blootgelegd is steeds op korte termijn sprake geweest van een interessante ontwikkeling. Op nat, voedselarm zand vestigen zich soorten van de Dopheidegemeenschap, zoals *Lycopodium selago* en *Erica tetralix*. Het mooiste voorbeeld betreft de Kuinderplas.⁸ Het aantal Rode-Lijstsoorten varieert hier van 3–5 per gebied. In gebieden op kleiige bodems bestaat de vegetatie uit rietland, grasland en/of ruigte. De botanische waarden zijn hier beperkt (Kamperhoek, Harderbroek).⁷ Het aantal Rode-Lijstsoorten varieert hier van 0–3 per gebied. Wanneer de successie op deze bodems weer op gang wordt gebracht ontstaan voor de polders karakterstieke pioniervegetaties met o.a. *Senecio congestus* en *Aster tripolium* (Oostvaardersplassen, Karrevelden), maar Rode Lijstsoorten ontbreken. Waar een weidevogelbeheer plaatsvindt met hoge waterpeilen en (deels) hooilandbeheer is de botanische waarde sterk toegenomen. Het duidelijkst geldt dit voor de Kievitslanden, waar 18 soorten zijn uitgezaaid, en sommige zoals *Rhinanthus angustifolius* en *Cynosurus cristatus* algemeen zijn.⁷

Afgelezen aan het aantal Rode-Lijstsoorten en het aantal vindplaatsen van deze soorten dragen de door natuurontwikkeling ontstane gebieden nog weinig bij. In Flevoland komen 48 Rode-Lijstsoorten voor; 15% komt in natuurontwikkelingsgebieden voor. Van alle kilometerhok-waarnemingen van Rode-Lijstsoorten heeft 7% betrekking op de natuurontwikkelingsgebieden. Een belangrijk deel van de botanische waarden in Flevoland komt juist in niet bewust gecreëerde natuurgebieden (29% van Rode-Lijstsoorten) en bossen voor (46% van Rode-Lijstsoorten). Een goed voorbeeld daarvan zijn de voorlanden. Hier overheerst een mineraal, zuur, nat tot droog substraat met bijvoorbeeld *Corynephorus canescens* en *Lycopodium inundatum*, terwijl elders door bijmenging met lutum *Linum catharticum* en *Sagina nodosa* voorkomen.^{7 9}

De bossen kunnen beschouwd worden als een onderdeel van natuurontwikkeling. Op enkele tientallen hectare na betreft het geplant bos. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen klei- en niet-kleibossen. Meer dan 10000 ha is op klei aangeplant. Naarmate de bossen groter zijn, ouder en dichter bij dorpen gelegen zijn is het aantal karakteristieke bossoorten groter.¹⁰ Rode Lijstsoorten ontbreken hier. Een grote botanische waarde geldt voor begreppeld bos op keileem, kalkhoudend zand en kwelgebieden. Varens vormen een opvallende groep; *Polystichum setiferum* is bijvoorbeeld al bekend van 6 bossen, *Dryopteris pseudomas* van 11 bossen. In begreppeld bos op keileem valt plaatselijk de grote rijkdom aan mossen op wat samenhangt met de aanwezigheid van kalk.¹¹ In bossen met (sterke) kwel langs de randmeren komen

☉ Natuurgebieden aangelegd tijdens inrichting van de polders

Natuurgebieden ontstaan door natuurontwikkeling door Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders/Rijks-waterstaat directie Flevoland: 1. Rotterdamse Hoek; 4. Ellerslenk; 5. Kievitslanden; 6. Harderbroek; 7. Wildwallen; 8. Knarbos; 9. Kamperhoek; 10. Hulkesteinse bos; 11. Kromslootpark; 12. Karrevelden; 13. Lepelaarsplassen; 14. Oostvaardersplassen.

Natuurontwikkeling door Rijkswaterstaat directie Flevoland te realiseren voor 1.1.1997: 13. nabij Lepelaarsplassen; 15. Stille kern Horsterwold.

Natuurontwikkeling in relatie tot Natuurbeleidsplan:

☉ gebiedsrelatienota-gebied 1e fase: 3. Greppelveld, 16. Schokland, 17. Toppad.

▬ gebieden begrensd als relatienota-/natuurontwikkelingsgebied 2e fase.⁶

≡ zone met nog te begrenzen relatienota-/natuurontwikkelingsgebied (1996).

Overige natuurontwikkeling:

☉ natuurontwikkelingsgebied binnen natuurgebied: 2. Kuinderplas.

● aanleg poelen (sinds ca. 1990).

★ aanleg plasbermen, laagten en poelen langs vaarten en tochten.^{3 4}

Niet bewuste natuurontwikkeling:

--- Voorlanden.

◊ Steden.

Fig. 1. Natuurontwikkeling in Flevoland

karakteristieke soorten als *Caltha palustris*, *Carex remota* en *Scirpus sylvaticus* voor. De bijzondere betekenis van de jonge bossen voor paddestoelen is elders uitgebreid beschreven.¹²

De uitzaai van wilde planten is eveneens te zien als een vorm van natuurontwikkeling. Meer dan elders in Nederland zijn in Flevoland wilde planten uitgezaaid. Dat geldt vooral voor Oostelijk Flevoland, waar meer dan 75 soorten zijn uitgezaaid.⁷ Soorten van voedselrijke bermen (Glanshavergemeenschap) en diverse bossoorten (o.a. *Geum urbanum*) waren succesvol. Slechts van enkele soorten (*Senecio jacobaea*, *Alliaria petiolata*) is het huidige voorkomen grotendeels terug te voeren op deze uitzaai. Veel soorten zijn vooral spontaan of subspontaan verschenen.

Zoals eerder gesteld is één van de lijnen van natuurontwikkeling die van begrenzing van natuurontwikkelingsgebied in het kader van het Natuurbeleidsplan. Voor Oostelijk en Zuidelijk Flevoland is bij de begrensde gebieden een verbinding gelegd met de natuurdoeltypen van de Nota Ecosysteemvisie.¹³ Voor Flevoland gelden vooral natuurdoeltypen die behoren bij het kleilandschap. De in de Nota genoemde doelsoorten ontbreken grotendeels in Flevoland en zijn ook niet te verwachten. Geschikte doelsoorten zijn niet vermeld die juist in Flevoland hanteerbaar zijn. Voor het natuurdoeltype 'bloemrijk grasland' kunnen *Linum catharticum*, *Odontites verna* en *Rhinanthus minor* als extra soorten worden gebruikt.

Waar doelsoorten ontbreken, zoals voor de 'bosgemeenschap op zeeklei' zijn regionale doelsoorten zonder meer wenselijk. Goede soorten (landelijk met negatieve trend, zeldzaamheid) zijn o.a. *Listera ovata*, *Asplenium scolopendrium* en *Fragaria vesca*.

1. E.J.M. van Deursen & A. Smit, 1988. De vegetatieontwikkeling op de kavels Ez 20/21 en Cz 27/28 van 1983 t/m 1987. Werkdocument 58 cbw. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.
2. W. van Acht, 1987. Natuurbouw in stadsrandgebieden. Flevovericht nr. 276.
3. W. van Dijk, 1993. Notitie natuurlijke oevers binnen het Heemraadschap Fleverwaard.
4. J. Baak, 1994. Natuurvriendelijke oeverbescherming binnen het waterschap Noordoostpolder. Stageverslag Agrarische Hogeschool Delft.
5. R. Posthoorn, 1994. Bosontwikkeling Stille kern. Inrichtingsvoorstel kavel Oz 73, 74, 75, 80, 81, 82. Rijkswaterstaat Directie Flevoland.
6. Provincie Flevoland, 1994. Werkdocument Natuur Oostelijk en Zuidelijk Flevoland.
7. P. Bremer & A. Smit, 1995. Wilde planten in Oostelijk Flevoland. Rapport.
8. P. Bremer, 1994. Flora, vegetatie en bosverjonging in het Kuinderbos. Staatsbosbeheer. Driebergen.
9. H.J. Drost & A. Smit, 1986. De vegetatie op de voorlanden van Zuidelijk Flevoland tussen Zeewolde en Spakenburg, in samenhang met bodemgesteldheid en waterhuishouding. RIJP rapport 1986-15Abw, Lelystad.
10. P. Bremer, 1995. De ontwikkeling van een bosflora in de kleibossen van Flevoland. In concept.
11. P. Bremer & E.C.J. Ott, 1990. The establishment and distribution of bryophytes in the woods of the IJsselmeerpolders, The Netherlands. *Lindbergia* 16: 3-18.
12. M. Veerkamp, 1992. Paddestoelen in de provincie Flevoland. Nederlandse Mycologische Vereniging.
13. S.J.R. Jansen, D. Bal, H.M. Beijer, R. During, Y.R. Hoogeveen & R.W. Uytendinck, 1993. Ontwerp-nota ecosysteemvisies EHS: Kwaliteiten en prioriteiten in de ecologische hoofdstructuur van Nederland. Werkdocument IKC-NBLF nr. 48.